

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.3.21>

СИНЬЧУК О.А.

ПРАВО НА ЖИТТЯ, СВОБОДУ ТА БЕЗПЕКУ ЯК ЦЕНТРАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ ПРАВА**THE RIGHT TO LIFE, LIBERTY AND SECURITY AS CENTRAL ELEMENTS OF THE IMPLEMENTATION OF THE FUNCTIONS OF LAW**

Мета. Метою роботи є з'ясування сутності права на життя, свободу та безпеку як центральних елементів реалізації функцій права та визначенні особливостей їх гарантування в умовах трансформації правового порядку. **Методика** дослідження базується на всебічному вивченні наукових джерел і концептуальних підходів, що дозволило сформулювати обґрунтовані висновки та запропонувати практичні рекомендації. У **результаті** дослідження з'ясовано, що право на життя, свободу та безпеку є центральною основою реалізації функцій права. Конституційні гарантії забезпечують їхню охоронну й регулятивну роль, особливо у кризових умовах, а цінності гідності та безпеки формують базу демократичного правопорядку й стабільності суспільних відносин. **Наукова новизна** полягає у комплексному аналізі права на життя, свободу та безпеку як центральних елементів реалізації функцій права. У роботі уточнено їх роль у взаємозв'язку охоронної, регулятивної та соціально-ціннісної функцій, показано вплив конституційних гарантій і міжнародних стандартів на їх забезпечення. Вперше акцентовано увагу на значенні цих прав у умовах воєнного стану як ключового індикатора ефективності держави у виконанні конституційних обов'язків та дотриманні гуманістичних принципів правопорядку. Додатково запропоновано авторське бачення інтеграції міжнародно-правових підходів із національною практикою, що дозволяє сформувати нові орієнтири для правотворчої та правозастосовної діяльності. Це поглиблює розуміння базових прав не лише як юридичних гарантій, а й як культурно-ціннісних категорій, що визначають рівень зрілості демократичної правової держави. **Практична значимість** дослідження полягає у можливості використання його результатів для вдосконалення національного законодавства та правозастосовної практики у сфері гарантування права на життя, свободу та безпеку, а також для розробки ефективних механізмів їх реалізації й захисту. Отримані висновки можуть стати основою для формування рекомендацій органам державної влади, судовим інституціям і правозахисним організаціям, сприяти підвищенню рівня правової культури та довіри громадян до інститутів держави.

Ключові слова: право на життя, право на свободу, право на безпеку, функції права, конституційні права, гідність людини, охоронна функція, регулятивна функція, соціально-ціннісна функція, права людини, покоління прав, воєнний стан.

Purpose. The purpose of the work is to clarify the essence of the right to life, liberty and security as central elements of the implementation of the functions of law and to determine the features of their guarantee in the conditions of the transformation of the legal order. **Methodology.** The study is based on a comprehensive study of scientific sources and conceptual approaches, which allowed to form substantiated conclusions and offer practical recommendations. As a **result** of the study, it was found that the right to life, liberty and security is the central basis for the implementation of the functions of law. Constitutional guarantees ensure their protective and regulatory role, especially in crisis conditions, and the values of dignity and security form the basis of democratic legal order and the stability of

social relations. **Originality** consists in a comprehensive analysis of the right to life, freedom and security as central elements of the implementation of the functions of law. The work clarifies their role in the interrelationship of protective, regulatory and social-value functions, shows the influence of constitutional guarantees and international standards on their provision. For the first time, attention is focused on the significance of these rights in martial law as a key indicator of the state's effectiveness in fulfilling constitutional obligations and observing humanistic principles of law and order. Additionally, the author's vision of the integration of international legal approaches with national practice is proposed, which allows forming new guidelines for law-making and law-enforcement activities. This deepens the understanding of basic rights not only as legal guarantees, but also as cultural and value categories that determine the level of maturity of a democratic legal state. **Practical significance.** The research is aimed at using its results to improve national legislation and law enforcement practice in the field of guaranteeing the right to life, liberty and security, as well as to develop effective mechanisms for their implementation and protection. The conclusions obtained can become the basis for formulating recommendations to state authorities, judicial institutions and human rights organizations, and contribute to increasing the level of legal culture and citizens' trust in state institutions.

Key words: *right to life, right to freedom, right to security, functions of law, constitutional rights, human dignity, protective function, regulatory function, social and value function, human rights, generation of rights, martial law.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку української державності питання забезпечення та реалізації права на життя, свободу і безпеку набуває особливої актуальності. Конституція України проголошує ці права невід'ємними та такими, що гарантуються державою, однак їх практична реалізація часто стикається з численними викликами. Серед них – воєнні дії, зростання рівня злочинності, екологічні загрози, проблеми в системі охорони здоров'я, недосконалість судової практики та обмеженість ресурсів держави.

Проблема полягає у тому, що попри нормативне закріплення базових прав людини, держава не завжди здатна забезпечити їх ефективну дію на практиці. Це породжує дисбаланс між задекларованими принципами та реальним рівнем захисту особистості. З одного боку, право на життя, свободу і безпеку є фундаментом усієї системи прав та основою функціонування правопорядку; з іншого – у кризових умовах їх гарантії можуть зазнавати обмежень чи бути реалізованими формально.

Таким чином, проблема дослідження полягає у з'ясуванні сутності та особливостей реалізації зазначених прав як центральних елементів функцій права, виявленні прогалин у правовому регулюванні й механізмах захисту, а також у пошуку шляхів підвищення ефективності їх гарантування в умовах трансформації правового порядку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Видатні дослідники, такі як: Н.Б. Мушак, Я.П. Кузьменко акцентує на змісті права на життя, К. Васак – на концепції «покоління прав людини». Однак і досі бракує комплексних досліджень, що поєднують теоретичні та практичні аспекти реалізації права на життя, свободу і безпеку в умовах трансформації правового порядку та кризових суспільних процесів. Саме це визначає актуальність подальшого аналізу проблематики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з Конституцією України, зокрема ч. 2 ст. 3, права і свободи людини та їх гарантії визначають спрямованість і зміст державної діяльності. Держава зобов'язана звітувати перед людиною за власні дії, а утвердження та охорона прав і свобод виступають її основним обов'язком. Крім цього, ч. 2 ст. 22 Конституції України встановлює, що конституційні права і свободи гарантуються та не підлягають скасуванню, а під час прийняття нових законів чи внесення змін до чинних забороняється звуження їхнього змісту й обсягу [1]. Ці положення свідчать про закріплення в Основному Законі гуманістичної спрямованості української державності, яка ставить людину, її гідність, життя та свободу у центр правового регулювання. Конституційні гарантії слугують не лише юридичними нормами, але й виступають фундаментальною передумовою функціонування всієї правової системи. Вони забезпечують стабільність правопорядку, визначають пріоритетність загальнолюдських цінностей і формують основу взаємовідносин між особою та державою.

Особливу значущість ці положення набувають в умовах соціальних трансформацій і кризових ситуацій, коли саме конституційні норми виступають запобіжником свавільного втручання у сферу прав людини.

Базові потреби особи визначають низку життєво необхідних сфер, у яких держава має створювати відповідний рівень безпеки: життя (фізичний захист), здоров'я (фізична й психічна охорона), спадковість (генетична безпека), здатність до відтворення (репродуктивна захищеність), інтелект (інтелектуальна безпека, що забезпечує можливість здобуття знань), духовність (духовна безпека) тощо.

Поняття «основні права» використовується для підкреслення особливого значення прав, закріплених у головних міжнародних актах: Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права. Подібним чином визначаються права, встановлені регіональними документами, наприклад, Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Основними визнаються й конституційні права у межах національних правопорядків. Вони становлять центральні елементи системи права й законодавства, оскільки втілюють ключові для існування особи потреби. Ці права є первинними, породжують похідні (галузеві), мають пряму дію й реалізуються поза межами окремих правовідносин, утворюючи підґрунтя національного правового статусу людини [2].

Функції основних прав і свобод особи насамперед пов'язані з утіленням у життя цінностей, закладених у кожному конкретному праві.

Спрямовуючи суспільні відносини на засадах поваги людської гідності, права людини забезпечують прогнозованість вирішення конфліктів і дозволяють очікувати реалізацію інтересів через відповідні механізми захисту. У результаті це стає необхідною умовою поступального розвитку суспільства та держави.

Кожне право як частина загальної системи виконує багатопланові функції. Так, природні права стимулюють появу позитивного права (наприклад, політичні права сприяють утвердженню демократичних процесів). Усі права мають явні й приховані функції, що можуть мати як позитивний, так і негативний вплив. Наприклад, право на життя передбачає не тільки фізичне існування, але й сприяє зростанню добробуту; у той час як право на захист, окрім позитивного результату, може породжувати егоїстичні чи агресивні прояви.

Об'єднати різномірні права в єдину систему дозволяють принципи прав людини: гуманізм, повага до гідності, свобода, рівність, толерантність, демократизм, справедливість. Саме ці принципи як універсальні орієнтири визначають загальний напрямок функціонування правової системи.

Таким чином, універсальні права є одночасно результатом і інструментом захисту загальнолюдських цінностей: життя, гідності, свободи, рівності, справедливості та гуманізації відносин. Вони виступають моральним регулятором поведінки людини, що формується спільними зусиллями особистості, держави й суспільства.

Право на життя, свободу та безпеку є ключовими фундаментальними цінностями, які визначають сутність та соціальне призначення права. Вони становлять ядро всієї системи прав і свобод людини та виступають базовою передумовою реалізації інших правових можливостей. Конституція України (ст. 27, 29) [1] закріплює невід'ємність цих прав, гарантує їх охорону державою та передбачає відповідні механізми захисту. Саме тому реалізація функцій права – охоронної, регулятивної, соціальної – безпосередньо пов'язана з гарантією життя, свободи та безпеки особи.

У науці прав людини відсутня уніфікована система класифікації прав і свобод, проте їх багатомірність підкреслює, що саме зазначені права виконують центральну роль. Вони забезпечують фізичне існування індивіда, гарантують йому простір для вільного розвитку та створюють умови безпеки у соціальному та правовому середовищі. З моменту становлення концепції прав людини науковці намагалися структурувати їх у певні групи – від простих до складних систем, що має особливе значення для правотворчості та формування конституційних засад [3, с. 298].

Значний вплив на розуміння місця права на життя, свободу та безпеку справила класифікація прав людини за поколіннями, запропонована Карелом Васаком. Вона окреслила три основні етапи: перше покоління (громадянські та політичні права, зокрема право на життя і свободу), друге покоління (економічні, соціальні та культурні права) та третє покоління (колективні права – право на розвиток, мир, безпечне довкілля). Саме до першого покоління віднесено базові права, що визначають сам факт існування людини як суб'єкта права. Їхній зміст кореспондує ідеалам свободи, рівності та братерства, а їхня реалізація слугує фундаментом демократичного правопорядку [4].

Отже, право на життя, свободу та безпеку є не лише невід'ємною складовою правового статусу особи, а й ключовим осередком реалізації функцій права. Саме через ці права проявляється охоронна функція (захист від протиправних посягань), регулятивна (визначення порядку здійснення свободи та її меж) і соціально-ціннісна (утвердження людської гідності та безпеки). Вони становлять фундамент правового середовища, у межах якого підтримується стабільність

суспільних відносин і забезпечується розвиток демократичної державності. Виходячи з такої логіки, можна визначити і функціональний вимір поколінь прав: права першого покоління гарантують культурну свободу (свободу слова, думки, друку), другого – сприяють соціальній інтеграції (свобода асоціацій та зібрань), а третього – забезпечують захист соціалізації (право на приватність і особисту недоторканність).

Центральним у цій системі є право на життя, до якого «приєднуються» інші права. Конституція України (ст. 27) закріплює невід'ємність цього права, а держава зобов'язана його охороняти. Європейська конвенція з прав людини також визначає життя як право, що захищається законом, і забороняє його свавільне позбавлення. У різних вимірах – філософському, соціальному чи біологічному – життя охоплює широку сферу можливостей і обов'язків, які держава має забезпечувати [5, с. 16].

Як підкреслює Я.П. Кузьменко, життя і право на життя – різні категорії: перше є біологічним, друге – соціальним явищем. Виведення природного права на життя у ранг позитивного стало результатом соціально-правового розвитку. Це право функціонує постійно, забезпечуючи збереження індивіда як біосоціальної істоти.

Значення цього права полягає у зобов'язанні держави створити ефективний механізм його гарантії й захисту. Людина має можливість самостійно діяти для забезпечення власного життя – від реалізації природних потреб до здійснення необхідної оборони. Конституційне право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29) підкріплює цей комплекс, гарантує захист приватної сфери та встановлює межі державного втручання.

Соціальна цінність особистої недоторканності полягає у можливості людини реалізовувати свої інтереси й свободу, розкривати індивідуальність і користуватися природними та соціальними можливостями.

Кожне право водночас передає певну цінність: власність – непорушність особистого, свобода об'єднань – єдність інтересів, свобода слова – важливість комунікації. Саме функціональна дія прав забезпечує їх відтворення, охорону та гарантованість.

На нашу думку, право на життя справді виступає вихідною точкою всієї системи прав людини. Воно не лише гарантує фізичне існування особи, а й задає фундамент для розвитку інших прав і свобод. Адже без збереження життя неможливо говорити ні про свободу, ні про безпеку, ні про будь-які інші соціальні й політичні цінності.

Важливо й те, що перехід від природного розуміння права на життя до його закріплення в позитивному праві свідчить про зрілість правової системи. Держава бере на себе обов'язок не просто визнавати існування людини, а й створювати дієві механізми захисту цього права – від законодавчих гарантій до практичної реалізації через суди, правоохоронні органи, систему охорони здоров'я тощо.

Вважаємо, що комплексне поєднання права на життя, свободу та особисту недоторканність формує базу для стабільності суспільних відносин. Саме вони роблять людину впевненою у власній безпеці й створюють умови для її самореалізації. У сучасних умовах, особливо під час воєнних викликів, ці права набувають ще більшої ваги, адже їх захист стає показником реальної спроможності держави виконувати свої конституційні обов'язки.

Право на життя, свободу та безпеку не є абстрактними деклараціями – це реальні орієнтири, через які суспільство оцінює ефективність держави. Вони демонструють, як функції права – охоронна, регулятивна, соціально-ціннісна – діють у повсякденному житті.

Право на життя реалізується передусім через систему кримінально-правових заборон, що охороняють життя людини від протиправних посягань. Наприклад, статті Кримінального кодексу України встановлюють сувору відповідальність за умисне вбивство чи спричинення тяжких тілесних ушкоджень. Але не лише кримінальне право захищає життя: система охорони здоров'я, вакцинація, медична допомога під час війни чи пандемії COVID-19 – це практичне втілення конституційної вимоги (ст. 27 Конституції України) про захист життя державою.

Право на свободу знаходить свою реалізацію через судову практику і правові гарантії. Яскравий приклад – норми, що передбачають, що арешт або тримання під вартою можливі лише за рішенням суду (ст. 29 Конституції). У практиці ЄСПЛ неодноразово визнавалась порушенням свободи ситуація, коли людину тримали під вартою без належних процесуальних гарантій. Крім того, свобода виявляється у політичному житті через реалізацію права на мирні зібрання та демонстрації, прикладом чого є акції протесту під час Революції Гідності.

Право на безпеку реалізується більш комплексно. Воно охоплює захист від насильства, створення належних умов праці, екологічну безпеку, інформаційну безпеку. У воєнний час воно

проявляється у функціонуванні системи цивільного захисту – наприклад, забезпеченні укриттів, системи оповіщення про повітряну тривогу, праві громадян на евакуацію із зон бойових дій. Це прямий прояв охоронної функції права, адже воно дає можливість зберегти життя та здоров'я людей у надзвичайних обставинах.

У сфері охорони здоров'я право на життя проявляється через надання безкоштовної екстреної медичної допомоги, проведення вакцинації і так далі. У кримінальному праві воно забезпечується відповідальністю за умисне вбивство та заборона смертної кари, а у воєнний час – заходами з евакуації цивільних, гуманітарними коридорами та медичною допомогою військовим і мирному населенню.

Право на безпеку охоплює трудову, екологічну, інформаційну та суспільну сфери. Законодавство з охорони праці гарантує працівникам безпечні умови роботи, використання спеодягу та право відмовитися від небезпечної роботи. Конституція України (ст. 50) [1] закріплює право на чисте довкілля та доступ до інформації про його стан, що створює основу екологічної безпеки. Інформаційна безпека забезпечується Законом «Про захист персональних даних» [6], який гарантує недоторканність приватного життя. У воєнний час це право реалізується через систему оповіщення про повітряні тривоги, укриття та організовану евакуацію.

Тому, можемо відзначити, що право на життя, свободу та безпеку є не лише невід'ємним елементом правового статусу особи, але й центральним чинником реалізації функцій права. Воно забезпечує стабільність суспільних відносин, гарантує людську гідність і створює передумови для розвитку демократичної держави.

Висновки. Право на життя, свободу та безпеку є вихідними і водночас центральними елементами всієї системи прав і свобод людини, закріплених у Конституції України та міжнародних актах. Вони не лише формують основу правового статусу особи, але й виступають головними орієнтирами діяльності держави, яка зобов'язана забезпечувати їхню дієву реалізацію та захист.

Конституційні норми (ст. 27, 29, 50) визначають невід'ємність цих прав, забороняють їх свавільне обмеження та покладають на державу обов'язок створювати ефективні механізми їх гарантування. У цьому полягає не лише юридична, а й гуманістична сутність правової системи України, адже у центрі правового регулювання поставлена людина, її гідність, безпека та свобода.

Реалізація даних прав проявляється у різних сферах: у кримінальному праві – через заборону смертної кари та відповідальність за посягання на життя; у медичній сфері – через гарантії доступу до екстреної допомоги та охорони здоров'я; у суспільно-політичному житті – через забезпечення свободи слова, зібрань та асоціацій; у сфері безпеки – через право на екологічно чисте довкілля, інформаційну захищеність і систему цивільного захисту у воєнний час.

В умовах криз та трансформацій саме ці права стають індикатором зрілості правової системи і спроможності держави виконувати свої конституційні обов'язки. Право на життя забезпечує фізичне існування людини, право на свободу – простір для її розвитку, а право на безпеку – гарантії збереження життя та гідності навіть у надзвичайних ситуаціях.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/ 96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. DOI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Кузь С. В. Реалізація функцій права у контексті механізму правового регулювання. Івано-Франківськ : Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2017. Вип. №4 (16). С. 69-73. DOI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2017_4_13.
3. Мушак Н. Б. Концептуальні підходи до класифікації прав людини в умовах глобалізації них процесів. *Часопис кийського університету права*. К., 2011. №2. С. 298-301.
4. Кузь С. В. Концепція функціональності в теорії природного права. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького* : Журнал. Серія Право, 2018. №5 (17). С. 84-87. DOI: <https://visnyk.iful.edu.ua/%D0%B2%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%80%D1%96%D1%97/>.
5. Кузьменко Я. П. Право на життя як природне право людини: теоретико-правовий аналіз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету* : Серія: Право. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2017. Вип. 46. Т. 1. С. 15-18.
6. Про захист персональних даних : Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 34, ст. 481. DOI: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.08.2025

Дата публікації: 29.09.2025.